

Konferanslar :

TRUVA'NIN DÜŞMESİNDEN İ. Ö. V. YÜZYILIN
SONUNA KADAR ANADOLU VE İTALYA
ARASINDAKİ İLİŞKİLER*

Prof. Dr. GIUSEPPE NENCI

Bayanlar, Baylar,

Beni çok onurlandıran bu fırsattan yararlanarak, bu çatı altında, meslektaşım Akurgal'ın, Anadolu ile İtalyan yarımadasının Arkaik çağdaki ilişkileri üzerinde konuşmam hakkındaki önerisini kabul ederken, bu konferansın kısa olan ve dilinizi bilmemem nedeniyle daha da daralacak olan süresi içinde, sınırları belirlenmiş bir konuya değinmenin mi, yoksa taşıdığı bütün güçlüklerle rağmen, sorunu kendi bütünlüğü içinde ele almanın mı daha yerinde olacağını sordum kendi kendime. Dikkatinizi bu ilişkilerin bazı göze batan noktaları ve bunların gelecekte araştırılabilecekleri biçim üzerine çekmek niyetiyle ikinci yolu seçtim. Bu arada hem cüretli hem de eksik görünebilecek şeyler için daha şimdiden beni bağışlamanızı diliyorum.

İki yarımadayı, Anadolu ve İtalyan yarımadalarını gözönüne alacak olursak, onların bu Akdenizliliklerinde çarpıcı bir biçimde ortaya çıkan şey, onların Avrupa ve Asya'daki kendi kara parçalarıyla olan bağlantılarının binlerce yıl süren göçlerin doğal varış noktasını temsil edecek biçimde olmasıdır. Bunun sonucu olarak, buraya gelen ve deniz karşısında duraklayan çeşitli ulus ve uygarlıklar bu yarımadalarda üstüste birikmişlerdir. Karşılarında bulunan adalar ise, çok yakın olmaları nedeniyle, daha sonraları, bütün Grek düşünce geleneğinde asıl kara parçasına en yakın adaların o kara parçasına ait olduğu kanısını belirleyen son bir geçiş noktasını temsil etmişlerdir. Bu Grek halklarının sanki Asya toprağının kıyılarından dolaşarak denizden geldiği, iç kesimlerde yaşayan halklara karşı ürkek oldukları, Sinop, Kizikos (Erdek), Foça, Milet ve başka merkezlerin başlangıçta yarımadalar üzerinde kurulmuş ve daha sonra, durum daha uygun olduğu zaman, daha yukarılarda yeniden

* Bu konferans 16 Mayıs 1978'de Türk Tarih Kurumu'nda verilmiştir.

kurulmuş olmalarından anlaşılmaktadır. Böylece, Asya kıyısındaki Grek kolonisi olan birçok kentin yer adları biliminde (Toponomastiğinde) olduğu gibi denizden gelen ve denizde yaşayan birinin ruhuna ihanet etmektedir: Fok balıklarının kenti anlamına gelen Foça ve dalgalı kent anlamına gelen Cuma'da olduğu gibi.

Yüzyıllar boyu İtalyan ve Anadolu yarımadalarına inmiş olan toplumlar için deniz onların topraklarının ve tutkularının sonunu ve doğal sınırını oluşturmuştur. Tarım ve hayvancılıkla uğraşmış olan toplumlar her iki yarımada da oturmuş olanların çekirdeğini oluşturmuşlardır. Bu yarımada lar arasında, Minos ve Miken uygarlıkları zamanından beri, denizi, kendileriyle Akdeniz'e açılan öteki kimseler arasında doğal bir ilişki yolu ve balıkçılık, gemicilik, ticaret gibi denizle ilişkili olan ekonomiyi en uygun ekonomi olarak görmeye itilmiş kimseler tarafından oturulmuş olan Grek dünyası bu iki yarımada arasında, Akdeniz aracılığı ile atılmış olan doğal bir köprüdür sanki. Bu durum yarımada da yaşam Grek halklarının tarım ve hayvancılıkla ilgili tecrübelerinin eksik olmasından ileri gelmemiştir, çünkü tam tersine en arkaik Grek töresi Hesiodos'da görüldüğü gibi, toprağı seven, denize, yeni ürünler, fakat onlarla birlikte yeni geleneklerde getirdiğı için uzaktan gelen yeniliklere güvenmeyen, köylüye özgü bir töredir. Daha sonraki zamanlarda bile, Yunanistan'da, bu töreden iz kalmıştır. Öyle ki "Toprağı güvenilebilir, denize güvenilemez" atasözü, Yedi Bilgelerden, PiHaco di Lesbos'a atfedilmekteydi. Ve bütün Grek tarihi, antik, aristokratik köylü ve tutucu töre ile yeni kuşakların denizci, demokratik, ticarî töresi arasındaki çelişki de görülebilir. Böylece, kendi toprakları içerisinde ideal olarak kapalı olan iki dünyanın doğal araçları olan ve büyük halk tabakalarının isteksizliğinden denizi bir yol gibi görmeye erişen Grekler, iki yarımada arasında, uzak dünyalar arasında aracı olmanın (kaldı ki Akdeniz'de, Fenikelileri saymazsak, yalnızca onlar aracı olmuşlardır) büyük yararını görmüşlerdir.

İster yazımsal, ister arkeolojik ve dilbilimsel temeller üzerinde olsun, bugün tam olarak belgelendirebileceğimiz bu ilişkiler hakkında Grekler ancak daha sonra eleştirici bir bilince sahip olmuşlar ve ancak daha sonra orada Storiografik (tarih yazımıyla ilgili) bir düşüncüyü uygulamışlardır. Bu da 5. yüzyılda Asyalı bir Yunanlı olan, Atina'da yaşamış İtalya'dan Turi'ye geçmiş, Halikarnas (Bodrum)'lı Herodot, bu üç yüreğı ile, onları birleştiren Grek birliğı içinde de

olsa, üç yurdunu simgeleştirmek istemiş gibi, yapıtında Grek Batının Asya Yunanistanına borçlu olduğu şeyi ve iki dünyayı hangi ilişkilerin birleştirmiş olduğunu her fırsatta vurgulamayı değerli saydığı zaman ortaya çıkmıştır. Ve aşağı yukarı aynı yıllarda Peloponez savaşı sırasında, Sicilya seferinde görev almış olan Atinalıların gözü ile batıyı görme olanağına kavuşan, bir başka büyük tarihçi, Tuki-dides, antik tarih yazımında, Truva savaşından sonra, bir Anadolu halkının Sicilya'da Erice ve Segesta'da yerleşmiş ve Eymosların kökenini oluşturmuş olduklarını bize ilk söyleyen kişi olmuştur. Sicilya'nın Dorik Grek uygarlığı hesabına, Batıda görev almış olan Atinalıların Salento'daki Messapi ve Sicilya'daki Elymoslar gibi Helenleşmiş ancak Grekleşmemiş halklar arasında müttefik aramaları da bir rastlantı değildir. Herodot ve Tukidides'in 5. yüzyılı kapatan tarih yazımı ile ilgili görüşleri tarihsel batı düşüncesinin Anadolu halkları ile İtalyan yarımadası arasındaki ilişkileri gözönüne aldığı ilk dönemi gösterirler. Ve bununla ilgili olarak, Grek geleneğinde, en eski anının hangisi olduğunu yani Truva savaşından sonra Eymosların Sicilya'ya gelişini (ki bu aşağı yukarı İ. Ö. 1240 yıllarıdır) de belirtirler.

Hangi yapıda olmuştur bu ilişkiler? Deniz yoluyla yapılan tam ve gerçek göçlerden, Anadolu kıyıları ile İtalyan yarımadası arasında çizilmiş kesin rotaların belirlenmesine, bugün arkeolojik araştırmaların en küçük parçalarını ve belki de, yalnızca bu karşılıklı ilişkinin en gereksiz ve ekonomik açıdan en küçük yönünü temsil eden şeyi yeniden saptadıkları bu rotalar boyunca yapılan ürün alışverişine kadar gidilmektedir. İtalya'ya gelen Anadolu ürünü seramikle, Anadolu'ya gelen İtalyan ürünü seramiği hatırlatmak istiyorum. Bilindiği gibi, iki yarımada arasında kuşkusuz en anlamlı alışverişi oluşturan bozulabilen mallar ya da tüketim malları herhangi bir iz bırakmamışlardır.

Yönlerinin bir tek ve Anadolu yarımadasından İtalyan yarımadasına doğru olduğunu belirledikten ve deniz yolu ile yapılan göçlerin, ulaştıkları bölgelerde önem ve göçmenlerin yüksek kültür düzeyine bağlı olarak üstünlük kazanmaya yönelik olsalar bile küçük topluluklardan öteye geçemediğini ekledikten sonra, göçler çerçevesi içinde üç önemli dönemin var olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, yukarıda değindiğimiz Anadolu halkının Batı Sicilya'ya yaptıkları göç dönemi; arkasından, belki 8. yüzyılda, Lidya'dan yapılan göçlerle

Etrurio'ya yerleşmiş olan halkların dönemi ve son olarak, Pers basısından yılmış olan Foçalılardan bir bölümünün zoraki göçü. Bunlar Foça'dan İtalya'da Velia'ya ve Marsillia'ya, Rodano ırmağının ağzına kadar gitmişlerdir. Kesin olan bir durum var: ister az ister çok gemilerle olsun, bilinen kıyılar dışında mallar ve ailelerle birlikte yolculuk edilmemekteydi. Bu nedenle, Eymos halkının Batı Sicilya'ya yönelmiş olmalarını düşünmek akla yakın gelmektedir, çünkü Anadolu tüccarları ile Sicilya arasında daha önceden ilişkilerin kurulmuş olması gerekiyordu; tıpkı, Etruria'ya geçmiş olan bir bölüm Tirrenli'nin kuşkusuz Anadolu gemicilerinin de bildikleri bir bölgeye yönelmelerinin kesin olduğu gibi. Sonra Foçalıların Marsilya'ya gitmiş olmaları, uzun süredir Rodano ırmağının ağzına kadar gidip geldikleri için, bilinen bir şeydi. İşte bu nedenle, bütün grupların göçlerini göz önüne almak istediğimiz zaman bile, bu göçten daha önceleri, belirli rotaların sürekli olarak izlenmiş olması konusuna dönmek zorundayız. Kaldı ki bu rotalar izlenmemiş olsaydı hiç kimse en değerli şeylerini bilinmeyen denizlere emanet etmezdi. Anadolu'yu İtalyan yarımadasına bağlayan rotalar bugün bilinmektedir. Ve ilk kez, İ. Ö. 1500 ve 1300 yılları arasında Minos ve Miken çağlarında Anadolu'ya gelmiş olan Grekler tarafından çizilmiş olan rotalardır. Grekler, Girit ve Rodos aracılığı ile, Güney Anadolu ve özellikle Caria ile ilişkiler kurmuşlardır (Tarihçi Eusebio tarafından bize kadar aktarılmış olan denizi yönetme yasasında, Anadolu halkları arasında Caria'lıların denizin hâkimi olarak takdim edilen tek toplum olması rastlantı değildir).

Şimdi bu rotalar tam olarak belirlenebilir, biri, Rodos'tan başlayıp Fenike ve Kuzey Afrika kıyılarını dolaşarak Cebeli Tarık'a varıp İspanya kıyılarından yukarı çıkarak Rodano'ya kadar ulaşan güney rotası, öteki, yine Rodos'tan başlayarak, Girit, Messenia'da Pelo, Lencade, Corcira, Iapizio Burnu (Messapi), Reggino Burnu, Doğu Sicilya'da Selinunte'ye kadar giden, orada biri Lipari ve İtalyan kıyılarına yönelmek, öteki Beyaz Burun yakınlarında güney rotası ile birleşmek üzere ikiye ayrılan kuzey rotası olmak üzere iki tanedir. Grek geleneği içinde, Giritlilerin bu yolu izleyerek Sicilya'ya ulaştıkları, kesinlikle bir Miken rotası olan kuzey rotasının, görerek yapılan kıyı denizciliğinde görüş noktalarını temsil eden ve ayrıca, kendilerini oluşturan kalkerli taşları nedeniyle, kesin olarak tatlı su varlığını da belirten bir dizi beyaz yüksek burunlar sayesinde

bugün de belirlenebileceğini sanıyorum. Kesinlikle Anadolu kokan yazıtları bugün Segesta (ki burası bütünü ile kazılması gereken ve bize bu konuda çok şey söyleyebilecek olan bir yerdir) grafiklerinde kolayca tanınabilen Elymos halkının varış noktası olan Batı Sicilya, bu kuzey rotasında çok önemli bir noktayı oluşturur. İki rotanın birleştikleri düğüm noktasıdır. Aslında Sicilya'yı dolaşarak İtalya'ya doğru yol almakta iken kendini Kartaca'da bulan kazazede Eneas, Anadolu halklarının varış noktası diyebileceğim, Akdeniz denizciliğinin bu düğüm noktası diyebileceğim, Akdeniz denizciliğinin bu düğüm noktasının simgesidir birazcık ta. Kaldı ki Eneas'ın kendi de Truva'dan gelmiyor muydu? Segesta'ya gelince, bilindiği gibi, Segesta grafiklerinde italis bir dil görmek isteyenler eksik olmamasına rağmen, ben, Elynoslara ait yeradları (bilimi) ile, Ligurya bölgesi ve küçük Asya gibi uzak ortamlar arasındaki bağlantı (ki bu Durante tarafından da belirtilmiştir) nedeniyle de, Küçük Asya'da yaygın olan *Elamos* tamlayanının incelenmesini esas olarak görüyorum. Elymos dilinin, Truva kökeni ile birlikte, bir "Junganatolische Herkunft" (Genç Anadolu kökenine) de sahip olduğunu savunan Schmoll'un tezinin buradan kaynaklandığını sanıyorum, çünkü Segestahlılarda bunun öyle bir yeri vardır ki, Romalılarla birlikte Kartacahlılara karşı koydukları zaman, Ambrosini'nin de gözlemlediği gibi, her ikisi de Truva kökenli sayıldıkları için, Roma'da *immunitas* (dokunulmazlık) hakkını elde ettiler. Ve Elymos halkının adında var olan *-uman*, *-uma* son eki sadece Anadolu yeradlarında yaygın değildir, ayrıca, Kapadokya kökenli olarak, öte yandan başka son ekler gibi, soybaşı sayılan kent ya da kişilerden geldiğini belirtmek için, kaynaşmış bir son ek olarak Hititçede de, *-umna*, *-um(ma)*, biçimleri ile karşılaşmaktadır. Ve hatta Ambrosini'nin de gözlemlediği gibi, Elymos sözcüğünün böyle bir bölümünü tercih edersek, *-mo*, son eki bile Anadolu tipi yapılarla karşılaştırmadan kurtulmaz; çünkü Kapadokya'daki kişi ve yeradlarında *-ma* son ekini buluyoruz. İşte bu nedenle, sunulan ve kuşkusuz arttırılması mümkün olan bilgilerin sınırları içerisinde, Elymos dili Anadolu tipi bir dil olarak iralanmaktadır (karakterize edilmektedir).

Bununla birlikte rotalar özel bir neden olmaksızın izlenmezler, ve önce Minos ve Miken Grekleri, daha sonra Rodoslular, Miletliler ve Foçalılar, yüzyıllarca bu yolları (rotaları) izlediklerine göre, bu rotaların başlangıçta hangi nedenle izlendiği ve yüzyıllar boyu,

hangi nedenlerden ötürü terkedilmediklerini kendi kendimize sormamız gerek. İşte bu yüzden izlenen bu rotalar Anadolu ile İtalyan yarımadası arasındaki ilişkilerin ana (temel) sorunu olarak ticari ilişkiler sorununu ortaya koymaktadır. Seramik, bu kısa bilginin ışığı altında bize çok şey söyleyebilir, ancak, başka araştırma yollarının gelecekte daha verimli biçimde aşılabileceğini mümkün görüyorum. İzinizle bunlardan birkaç tanesini belirteyim. Birincisi kendini denize adanmış kimselerin doğal ürünü olan şeyler temsil edilmektedir. Ve bu bilgilerin ışığı altında, dikkatinizi, büyük ölçüde verimli, fakat aynı ölçüde büyük ustalık isteyen bir balık avı tipine, tonbalığı avına çekmek isterim. Antik kentlerin, kendilerini, bu ürünlerin kazandıkları ünü onlara sağlıyan kentler olarak göstermek istemişçesine, kendi ürünlerinin bazılarını sağladıkları önemden ötürü parasal simgelerin varlığına bakarak karar vermemiz gerekirse ton balığı simgesinin Grek paraları arasında, Kizikos (Erdek), Sicilya'daki Solunto ile Cadice paralarında görüldüğünü belirtmek yararlı olacaktır. Her ne kadar bunları Kizikos'ta İ. Ö. VII-VI. yüzyıl paralarında, Cadice ve Solunto'da ise sadece İ. Ö. III. yüzyılın yarısından itibaren buluyorsak ta. Fakat ton balığı avı, Kizikos (Erdekli)'lu balıkçıları, değişik mevsimlerde, İstanbul boğazına benzer, aynı balığın avlanabildiği, Messina ve Cebeli Tarık boğazları gibi başka boğazlar aramaya yöneltmiş olabilir. Ve belki de Kizikos'la bağlantılı olan Aristeia Proconneso efsanesinin, Herodot'un belgelediği gibi, Metaponto'da ve başka kaynaklardan öğrendiğimiz gibi Sicilya'da yeniden yaşamasının nedeni işte budur. Ve Greklerin koloni kurmak için yaptıkları bir çok seçimin temelinde, belirli tiplerdeki balık avı için uygun kıyı noktaları aramada belirlenen bir devamın olduğu, özellikle, ilk yerleşme merkezlerinin her zaman bir balıkçı yerleşme merkezi olduğu belgelenen Güney Rusya'daki Grek kentlerinde yapılan arkeolojik araştırmalarla doğrulanmıştır. Antik çağlardaki balıkçılık ve tuzlama ve saklama işlemleri aracılığı ile, elde edilen ürünlerden yararlanma üstüne yapılacak daha dikkatli bir araştırma Anadolu halkları ile Batı arasındaki ilişkiler konusunda da daha fazla bir şeyler söyleyebilir bize. Balıkçılığın yanısıra, üretimi tek ellerde bulunan ürünlerin de yeniden değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu ürünler arasında, bana öyle geliyor ki Anadolu halkları için, derilerin tabaklanmasında kaçınılmaz ve antik dünyada tabaklanmış ve ham derinin nasıl kullanıldığı düşünülürse, en önemli ürün olan

şapın özel önemi vardır. Foça'nın bunca talihli olmasının temelinde hiç kuşkusuz, boyacılıkta ve tabaklama işinde pekiştirici madde olarak kullanılan şap yatmaktadır ve unutmuyalım ki, 13. yüzyılda Cenovalılar şapını işletmek için Foça'yı fethediyorlardı. Ancak 1455 yılında Foça Türkler tarafından fethedildiği zaman İtalya'da, Toskana'daki Val di Cecina ve Tolfa şap madenleri işletilmeye başlanmış ve bu madenler geçen yüzyıl boyunca da işletilmişler ve kromla tabaklamanın başlaması şapın üstünlüğüne son vermiştir. Ve unutmuyalım ki Floransa'daki Banca Medicea'nın güçlenmesine katkıda bulunan durumlardan biri de bu bankanın Depositeria Pontificia (Papalık Deposu)'nun yöneticisi ve şap tekelinin ortağı olmasıdır. Benim görüşüme göre, belki de şap Anadolu ürünleri arasında, Batı ile Batı dışındaki ülkelerle alışveriş yollarını daha sürekli olarak belirleyen ürün olmuştur: Herodot'a göre, Tartesso'ya kadar gidip ticaret yapan aynı Foça lılar, 6. yüzyılın ikinci yarısında, Amasi döneminde, Nil nehrinin ağzında Naucrati'deki ortak Grek tapınağını yapmış olan kimselerdi. Bu durumda hatırlatmak isterim ki, Foça'lıların bu, kendileriyle birlikte başka Greklerin de alış - veriş için geldikleri bir bölgede tapınak yapma girişimi, Foça'lıların, benim görüşüme göre, Lazio (Latium)ya girişleri sırasında Tiber nehri ağzında yaptıkları her şey ile benzersiz bir karşılık bulmaktadır.

Tarihçi Livius Servius Tullius döneminde, geleneğin Asya kentleriyle birlikte yapılmış olduğunu belirttiği, ünlü bir Efesli Diana tapınağı bulunduğunu söylüyordu (ben bunun Latium'da olduğuna inanıyorum) Böylece Tullius'un girişimi öyle bir sonuç verdi ki Latinler ve Romalılar Roma'da ortak bir Diana tapınağı yaptılar ve böylece Roma'nın merkezliğini yasallaştırdılar.

Efes'li Artemis kültürünü Latium'a kim getirmişti? Kesinlikle Foça'lılar, onlarla birlikte ve onlardan sonra ise Naucrati'de olduğu gibi, başka Asya kentlerinden gelmiş olanlar. Böylece, yakın zamanlarda, Arkaik dönemdeki Latium ve Grek dünyası hakkında Roma'da yapılmış olan toplantıda da açıkça ortaya çıktığı gibi, birkaç yıl öncesine kadar, durumun gerektirdiği bütün önlemlerle birlikte alınması gereken yıllıkçı (kronolojik - annolistik) bir gelenek olarak görülebilen şey arkeolojik araştırma ile olağanüstü bir biçimde kanıtlanmıştır.

Son yıllardaki buluşlar, son zamanlarda söylenildiği gibi "Greklerin Latium ve Etruria'ya en eski girişleri ile ilgili olarak, İ. Ö.

8. yüzyıldan itibaren Grekler ile Orta İtalya halkları arasındaki ticarî ilişkiler hakkında yeni varsayımlar ileri sürecek kadar" köklü değişiklikler yapmıştır. Nitekim, sadece son dönemdeki Orta Korent Geometrik stilinin bir çeşit *kotyle*'si olup 8. yüzyılın ikinci çeyreğine ait olduğu sanılan, Cuma nekropollerinde bulunmayıp özellikle Pithekusai (Ischia) nekropollerinde ortak olarak bulunan Actos 666 kupası değil, fakat (aynı zamanda) Anzio'dan fazla uzakta bulunmayan bir yer olan Satrico'nun protokorent seramikleri Eneas'ın *heroon* adlı yerinden, Lavinio'dan gelen orta protokorent'in *Oinochoe*'si, kısa süre önce Lazio'da kazılmış bir başka yer olan Decima'nın orta protokorent malzemeleri, 8. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlamak üzere Tiber vadisinde yapılan euboik (Eubealıların yaptığı) bir ticaretin Roma'daki tanıklarıyla birlikte, Asya'nın Grek kentlerinden gelen denizciler tarafından ortaklaşa yapılmış olan küçük bir tapınağın Latium'da, Servius döneminde, ün kazanmış olabileceğinin de kanıtlarıdır. Bunlar arasında, başarı kazanmış olan kùltten (Strabone Roma'da tapınılan Efes'li *ksoanon*'dan söz ediyordu), yani Efes'li Artemis kùltünden de anlaşılacağı gibi, Foçalılar önemli bir yer edinmiş gibi gözükmemektedir ve onların kendi kùltlerini yaymaya yönelik çabaları kuşkusuz bütün Akdeniz'de belgelenmiştir. Bunun için Iberik sahillerine kadar bütün Akdeniz'e yaydıkları onca Artemis başını düşünmek bile yeter. Ve kuşkusuz Pugliese Carratelli'nin de belirttiği gibi, Foçalıların Batı Akdeniz'e müdahalesi çeşitli sorunlar ortaya çıkaran bir olaydır. Küçük Asya'daki öteki Grek kentleri Foça'ninkinden daha önemli ve daha yaygın bir ticarî faaliyet içerisindeydiler. Buna rağmen uzak Batı'nın zengin topraklarının ününe böylesine güçlü bir biçimde kapılmadılar. Foçalıların kolo oluşturma girişimleri, "tarihî kolonizasyon" sırasında belirlenmiş olan Grek koloni bölgesinin dışındaki bölgelere yönelmişti. Bütün İyonyalılar içinde sadece Foçalılar ve Teo'lular daha zararlı olmuşlar, Perslere tabi olmaktansa sürgüne gitmeyi yeğlemişlerdir. Birçoğu, Marsilya yolu üzerinde Korsika'da, belki de, sanılacağı gibi, bütünüyle hoş karşılanmayan bir biçimde değil, fakat Etrüsk kentlerine açık bir meydan okuma ile kurulmuş olan bir koloniye gitmiştir. Ancak bu seçimlerin nedenlerini anlamamıza Foçalıların gösterdiği faaliyetin benzersizliği ve uygunluğu yardım etmektedir. (Çünkü) onlar, kolonici öteki Greklerden farklı bir ruhla, kendilerini hep maden arama işlerine vermişlerdir. Ancak

şunu da ekleyeyim ki, oldukça değerli bir ürün olan şapı tekel düzeni içinde ihraç edebildikleri için bu yüksek düzeyli ticareti yapabilmişlerdir.

Foça'nın yanısıra, onunla ilgili antik gelenek fazla açık olmadığı için daha az ilgi çeken bir başka Asya kenti daha var ve dikkatinizi bunun üzerine çekmek istiyorum: Onu Ege'ye ve Batı'ya doğru uzatmak istermiş gibi görünen yarımada üzerine kurulmuş olan Knidos kentidir bu. Batı'da ilişki ve koloni kurma çabalarında Knidosluların oynadığı rol bütünü ile ortaya çıkarılması gereken bir şey olarak kalmaktadır hâlâ. Ben yalnızca onların Adriyatik'te, ki burada Corcyra Nigra'nın kurulması Knidoslulara borçlu olunan bir şeydir, ve özel haklardan yararlanmış gibi göründükleri Taranto'daki varlıklarını hatırlatmak isterim. Ayrıca, Korent ile Corcyra arasındaki savaş döneminde (sirasında), Korent tiranı Periandros'un Lidya kralı Aliatte(s)'e armağan olarak gönderdiği 300 Corcira'lı çocuğun kurtarılmasına önyak olanların, Samos'lularla birlikte Knidos'lular olduğunu da unutmuyalım (Herodot 3,48). İtalyan ve Anadolu yarımadaaları Anadolu'da yerleşmiş Grek halkları aracılığı ile bir kez daha birbirlerine yakın olmuşlardı. Ve yine unutmuyalım ki antik geleneğe göre Lipari adası birlikte hareket eden Rodos'lular ve Knidos'lular tarafından kolonize edilecektir. Buna karşılık Latium'da, gelecekte büyük ölçüde hesaba katılması gereken başka halkların varlığı da eksik değildir. Latium'daki Sant' Omobono tapınağı, bugün, mikro Asya kaynaklı süsleme şemalarının Latium'da yayılması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Aynı biçimde, Roma'daki Boario Forumu'nun arkaik tapınağının pişmiş toprakları (terrakotaları) bu etkilerin Roma muhitinde bulunmuş olan son tanıklarındır. Ve bu durum 6. yüzyılda Tirren denizi kıyılarını istila etmiş olan bir trafik akımı sayesinde olmuştur. Son olarak La Sommella'nın da gözlemlemiş olduğu gibi, "üretim merkezi olarak Samos kentinin önerildiği önemli sayıdaki İyon kupalarının (ionische Kleinneisterschalen), yakın zamanlarda Lavinium, Gravisca ve Roma Omobono'da belgelenen varlığı bu durumda özel ilgi çekmektedir. Ve böyle bir üretim merkez(i), sadece ticarî sektörün yorumu için değil aynı zamanda, Boario Forumunun daha önce anılmış olan pişmiş topraklarını iralayan (karakterize eden), mikro - asya kaynaklı tipik kültürel ve sanatsal unsurların yayımı için de anahtar olabilecek midir? Sadece bunu değil, aynı zamanda, Tiren denizi Gravisca'da

yapılan son kazıların da kanıtlayacağı gibi, Samoslular'da 6. yüzyılın ikinci yarısında Foçalılarının üstüne çıkacak olan, terim belki abartılmış olacak ama, bir deniz yönetimi bilgisinin varlığı sorununu da ortaya koyacaktır.

Kuşkusuz, İtalyan kıyılarındaki bu mikroasya kaynaklı malzemenin her zaman daha güçlü olan varlığı, ülkelerimizin arkeolog ve tarihçileri arasında daha yoğun bir işbirliğini her zamankinden daha gerekli kılmaktadır.

Pyrgi'nin Cere için ifade ettiği anlamın aynısını Etrüsk Tarquinia' için ifade etmiş olan ve bugünkü Clementino limanının yerinde bulunan, bir liman, Rutilio Namaziano'nun Tiren denizi kıyısı boyunca yaptığı yolculuk döneminde (İ. S. 415-418) malarya (sıtma) yüzünden terkedilmiş bir yer olan Gravisca'da yapılan kazılar, bu Etrüsk kentinde İyonyalılar tarafından Hera'ya sunulmuş ve İ. Ö. 6. yüzyılın başından 3. yüzyılın sonuna kadar kullanılmış olan bir tapınak ortaya çıkarmıştır. İlk kazıların bilançosu oldukça etkileyicidir: bir salonda iki metrelik bir kalınlık üzerine yapılmış bir sunak Attik ve İyon seramiklerinin tam ve gerçek bir örneğini temsil etmekte, başka bir Grek (örneğin Korent ya da Laconia) seramiğinin bulunmayışı ile çelişmektedir. Ayrıca Etrüsk seramiği hemen hemen yok gibidir, buna karşılık, aşağı yukarı Etruria'da ilk bulunanlar olup bir zamanlar kullanılmış olan 1500'den fazla lamba vardır. Son olarak, Attik ya da Grek - Asya tipi vazolar üzerinde Hera'ya sunulmuş İyon alfabesi ile yazılmış yazıtlar vardır.

Kuşkusuz, verilecek cevap ne olursa olsun, Asya'da yaşayan Grek halklarının Cere'den iki adım ötede olan Etrüsk kıyıları ile Alalia savaşı sırasında bile yoğun bir ticari faaliyet içinde oldukları kesin gibi gözükmektedir. Morel'in de belirttiği gibi, bu durum bizi, değişik halk ve kentler arasındaki bu ilişkilerin tarihini değerlendirmede son derece tedbirli olmaya sevk etmektedir. Bu nedenle, Tiren denizinin arkaik çağdaki tarihinde, etnik bloklar olarak anlaşılan büyük göçler arasında, bir araya gelme olasılığını hesaba katmadan yalnızca bir dizi büyük çarpışmalar görmekten vazgeçmemiz gerekecek. İşte bu Gravisca kazısı, bu ilişkilerin tarihini değerlendirirken kullanılacak olan tedbirle ilgili olarak metodoloji açısından büyük bir derstir ve meslektaşım Arias a Cavallino ile, Puglia'da gerçekleştirilen (gerçekleştirdiğimiz) kazılar bunu doğrulamaktadır.

Burada, Salento'da da, antik gelenek, Taranto ile Salento'nun Iapisi (Messapi) halkı arasında en azından İ. Ö. 6. yüzyılın ilk yarısından 5. yüzyılın sonuna kadar kesinlikle, aralıksız süren bir savaştan söz etmektedir. Bu yazınsal geleneğin, temelleri üzerinde çağdaşlar ya Salento'nun, Grek dünyası ile yerli dünya arasında olduğu var sayılan muhalefeti gördükleri için, her türlü Grek etkisine kapalı olduğunu ya da bu etkinin, ortaya çıkmaya başladığı zaman, sadece Taranto aracılığı ile oluştuğunu savunmuşlardır. Şimdi Cavalino (Lecce)'da son on yılda ve Otranto'da son iki yılda yapılan kazılar, Salento ve onun güney burnu yani Iapigio burnunun Corcira'dan Sicilya'ya doğru deniz yolculuğu yapan herkes için zorunlu bir yavaşlama noktası –ki bu Miken çağından beri böyledir– olması nedeniyle, Salento'nun güney ve kıyı kentlerinin, her çağda, Grek denizcileri ile sıkı alışveriş ilişkileri içinde olduğunun daha önceden anlaşılabilceğini ve anlaşılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu ilişkiler sadece İakonialı kimselerin İ. Ö. 8. yüzyılda Taranto'yu kurmalarından önce başlamakla kalmamış, fakat Iapizio (Messapilerin) ların yaşamlarını sürdürebilmek için Taranto'ya karşı savaştıkları uzun yıllar boyunca da sürmüştür. Bu durum şimdi, Iapizio kentlerinde, protogeometrik iapizio seramiğinin yanısıra, İ. Ö. 8. yüzyıldan başlamak üzere Korent seramiğinin de bulunmasının bir sürpriz olmadığını göstermektedir. Ve yine bu durum, ne barbar adıyla anılan dünyanın ne de Grek adıyla anılan dünyanın, antik kaynaklarının telkini ile, rahibi ile global olarak her zaman savaş ya da barış içinde olan birleştirici, dayanışma sağlayıcı ya da muhalif bir şey olarak görülmesi gerektiğini doğrulamaktadır. Kaldı ki biz, her çağda, en şiddetli çarpışmalar sırasında bile, zaman zaman aynı rahipler arasında, bazı ilişki ve alışverişlerin eksik olmadığını da biliyoruz. Ekonomik ve kültürel yaşamın çoğu zaman kendine özgü bir canlılığı vardır ve kendine siyasal yaşamın izin vermeyeceği yollar bulur. Bu nedenle, Grek halkları ile Salento'daki Iapigio halkı arasında olanlar hakkında edinilen tecrübe ile ilgili olarak ta, Gravisca dersi, özel durumlar için büyük bir dikkat gösterilmesine, Mannes (Mani) gibi, iyilik ve kötülüğün güçlerine her türlü karşı çıkıştan kaçınmaya bir çağrı olarak görülmelidir: çünkü Grek tarihi, çoğu kez, bir çarpışmalar tarihi olarak sunulmaktadır bize.

Fakat Anadolu ve İtalyan yarımadalarını bir araya getiren bu durum, platonik bir hayal uğruna, Akdeniz gölünün kıyılarını bir

kumaşın kenarı gibi süslemeyi amaçlamış olan Grek kolonilerinin derinlemesine bir nüfuz (etme) için yetenekli olmadıklarını gösteren bir olaydır. Kaldı ki, toprakla ilgili tutkuları da olmadığı için, İtalya'daki gibi bir sonuçla, Anadolu'da da, Trakyalıların, Kimmerlerin, Şiilerin büyük saldırılarına ya da Pers egemenliğine yeterince güçlü bir biçimde karşı koyamamışlardır. Ve yine kaldı ki Grekler, değişik kültürlerin bu büyük araçları olmaksızın, ne Anadolu ne de İtalyan yarımadası aradaki büyük uzaklığa rağmen ilişki kurmalarını sağlayan bu çeşit kültür biçimlerini yaşamış olurlardı. Ancak Anadolu dünyasını İtalyan yarımadasınıninkine bağlayan bir başka neden daha var: En gelişmiş sanat ve uygarlık biçimleri batıya Anadolu yarımadasından gelmiştir ve paranın doğduğu bu bölgenin, Grek adalarından gelerek kıyılarına yerleşmiş, Anadolu'nun denizi sevmedikleri gibi, iç kesimlere girmeyi sevmeyen kimselerin aracılığı ile ve kendine özgü olmayan bir eğilimle ticarete açılması rastlantı değildir. Değişik yaşam ve uygarlık biçimlerinin bir araya gelmesi Anadolu'nun kıyı kesimlerinde başlamıştır: Anadolu kuralları arasında Midas efsanesi bilinen bir şeydir, ama belki de evrensel olarak en çok bilineni ünlü Krezus'tur. Dokunduğu her şeyi altına dönüştüren bu adamla ilgili olan efsane, ticaret uğruna tarımı ihmal eden kimseye karşı köylüce bir protesto ve bir cezalandırmayı simgeleyebilir. Ancak Anadolu'dan Batı'ya yapılan göçler, zorunlu göçlerdir, çünkü buradaki yaşam düzeyi daha yüksektir. Hem o kadar yüksektir ki Grekler kendilerini Anadolu'dan yani Lidyalılar ya da Lidyalılarla daha sıkı ilişkiler içinde bulunan Asyalı İyonyalılardan gelen efemineleşmiş yaşam biçimlerinden söz eder gibi "truphe" (efeminelik) ve "abrosyna (cıvıklık) den söz edecekleridir. Ve, Anadolu'daki uygarlık düzeyinin, göç edilen yerlere göre ne kadar yüksek olduğunu doğrulamak için, Toscana'daki (Etrüsk) gücü ile ilgili efsanenin bu aydınlatıcı bilginin ışığı altında olduğunu söyleyerek bitirmek isterim. Nitekim gelenek bakımından en eski bilgi kaynağı, şöyle demektedir: Anadolu'da çıkan bir kıtlık sırasında (sürekli depremler ve ondan az olmayan periyodik kıtlıklar sözkonusu olduğunda, eski kaynaklarda Anadolu hep Ege bölgesiyle birlikte anılır) Lidyalılar göç edecek grubu seçmek için zar attılar: Tirreno kaybetti ve İtalya'ya göç etti. Ancak daha sonra, Tirreno'nun göç ettiğini, ancak bunu zar oyununda kaybettiği için değil, kazandığı için yaptığını söyleyen bir gelenek doğdu. Çünkü, artık, kıskanılacak duruma gelmiş, terkedi-

len ve bu arada Perslerin eline geçen yurttan daha güzel olan bir yurdun partiyi kaybetmiş birine düşmesi olanaksız görünmekteydi. Söz Etruria'dan açılmışken Pugliese Cartelli'nin dediği gibi: "Etrüsk uygarlığının kaynağı ile ilgili eski ve hâlâ canlı olan *iddiayı* yeniden ele almanın ne zamanı ne de yeri: bununla birlikte polemik yaratma korkusu olmaksızın, villanova toprağı üzerinde, ya demir madenciliğinde uzman (siderürji uzmanı) ya tüccar ya da serüvenci, ama hepsi de orta İtalya'dakinden daha eski ve daha ince bir kültürün mensubu olan aşu ya da maya'ların varlığından söz edilebilir artık. O kadar ki Greklerininkine benzeyen bir Tirren kıyılarını kolonileştirme sürecini düşünmek bile denenebilir. Ve Etruria, Anadolu'daki Milet'le bağlantılı olan Sibari aracılığı ile, İyon ticareti için önemli bir ihraç yeri olacaktır. Milet ile Sibari arasındaki bağ, Milet ile Korent arasındaki andlaşma sayesinde, ancak İ. Ö. 7. yüzyılın sonunda, Sibari yolunu Milet ticaretine açacak olan bağıdır. Bu ise, Siri'nin yıkılmasından sonra, 560 yılına doğru, Etruria yoluna İyon ticaretine açacaktır. Milet ile Sibari, yani bir İyon kenti ile adı bugün bile çok yüksek bir kültür düzeyi ile eş anlamlı olan bir Magna Grecia kenti arasındaki bağdan söz ediliyordu. Sibari Krotonyalılar tarafından fethedildiği zaman, Herodot'un anlattığı gibi "İki kent aralarında, bildiğim herhangi bir kenttekenden daha fazla konukseverlik zincirleriyle birbirine bağlı oldukları için bütün yetişkin Miletliler başlarını kazımışlar ve büyük yas gösterileri düzenlemişler" idiyseler çok derin bir bağ söz konusu olmalıydı. Ve yine Herodot Persler karşısında bağımsızlıklarını yeniden kazanmak için Asyalı Greklerin en büyük girişimini temsil eden İyon isyanının sonunda, Miletin Perslerin elinden olan yıkılışından söz ederken, ne yazık ki Sibarililerin yıkılmış olan kentlerinden sürülmüş ve darımadığı için, Miletlilere uygun bir sevgi gösterisinde bulunamadıklarını hatırlatır.

Ve Anadolu dünyası ile İtalyan yarımadası arasında, bir kez daha Grekler aracılığı ile sağlanmış olan, sağlam bir bağın bu anısı ile sözlerimin sonuna yaklaşıyorum.

Anadolu'ya ait sanatsal, kültürel, ekonomik tecrübeler ile, başlangıçta Anadolu mirasının zenginliğini Batı'ya götürmeye, daha sonra, Grekliğin altın çağlarında ise, Grek gelişmesinin zenginliğini yeniden, henüz Perslerin egemenliği altına girmemiş olan, Anadolu'ya getirmeye yönelik olan Grek aracılıklarının Asya topraklarındaki, bu

karışımından Anadolu halkları, ister en eski tabakadan, ister Elenize, ister Elen olsunlar, kendi kaderlerinin doğuşunu görecekler ve Perslerin egemenliği altına girdikleri zaman bütün güçlükleri farkedeceklerdir. Çünkü Asya topraklarındaki en gelişmiş kentler Grek, yani yaşadığı yeri kendi vatanı sayan bir halkın kentleri idi. Buna karşılık Persler Asyanın iç kesimlerinden geldikleri için, Grek olsun ya da olmasın Asya topraklarında yaşayan herkesin bağımlılığını öngören ülke kavramını da birlikte getiriyorlardı. Pers savaşları aslında hükümlerliliği anlamadaki bu iki değişik biçim arasındaki çatışmanın bir sonucudur.

Ve Pers savaşları ile, Asya dünyasının kendi içine kapanacağı ve Grek dünyasının batıda yer arayacağı ölçüler içerisinde Doğu ile Batı arasındaki bir ilişkiler dönemi 5. yüzyılda böyle sona eriyordu. Ancak, bu ilişkiler döneminin, daha sonra, İskender'in fethi ile, daha fazla olarak Roma'luların fethi ile, Anadolu yarımadasında, bu kez, Batının kültürel tecrübelerinin üstün bir katkısı ile ırılanmış yeni bir (ozmoz) geçişim içinde yeniden açılması gerekiyordu.

Anadolu ve İtalya, söylediğim gibi, Asya topraklarında yerleşmiş Greklerin aracılığı olmasaydı, belki de, Asya'nın Romalılarca fethedilmesinden önce aralarında hiç ilişki kuramayacaklardı. İçindeki arkeolojik belge zenginliğinin bize, ülkelerimizin antik tarihinin değerli yanlarını tanıtmayı her zamankinden daha fazla vadettiği iki bölgedir. Antik uygarlıklar dönemleriyle ilgili olarak bazı araştırma alanlarında da bugün birbirlerine bağlı gördüğüm iki bölge olduğunu söylememe de izin veriniz. Meslektaşım Akurgal ve öğrencileri geçmişte hiç görülmeyen bir biçimde, yalnızca Grek dünyasının değil, fakat pregrek Anadolu halklarının da bağımsız ve özgün biçimler içinde neler yaratabildiklerini göz önüne serebildiği ve yine aynı grup Grek Asya'nın (Asya'daki grekleşmenin) bazı yaratılarının, salt bu çok zengin kültürel humus (toprak)'a katıldıkları (geldikleri) için öyle olabildiklerini ortaya koyabildiği gibi, bizde de arkeolojik araştırma, Grek kolonicilerinden önce ya da onların varlığı sırasındaki antik İtalya'nın uygarlıklarının özel yanlarını ortaya koymak amacıyla, Grekleri üstün ve benzersiz bir örnek olarak görmüş olan bir klasisizmin ön yargılarından kurtulmaktadır.

Buradan da, koloni olayı ile ilgili olarak, içinde grek - barbar ilişkisi hakkındaki tipik biçimde helen merkezli olan görüşün eriyip

yok olduğu, alanla veren arasındaki ilişkide olduğu gibi genel bir görüş doğmaktadır. Bunun da amacı daha uygun ve global, çağdaş antropolojik araştırma ile aynı hedefe yönelik yalnızca yencilerin değil yenilenlerin sesini de duyabilecek kadar duyarlı bir görüşe ulaşmaktır. Yine bu tutumdan, antik tarih hakkında, Grekler arasında en açığı olan Herodot'un, ister Grekler ister barbarlar tarafından yapılmış olsun, büyük ve hayranlık verici yapıtların öykülerinden söz ederken, onları her şeyden önce, insanlar tarafından yapılmış şeyler, insanlığın tarihi olarak gördüğü için, belirtebildiğine benzer bir görüşe götüren bir araştırma doğmaktadır.

